

Sociologie Românească

ISSN: 2668-1455 (print), ISSN: 1220-5389 (electronic)

**POLITICI SOCIALE POSTMODERNE ÎN ROMÂNIA:
ÎNTRE NEVOIE ȘI SCHIMBĂRILE AȘTEPTATE ALE SISTEMULUI
DE FURNIZARE A BUNĂSTĂRII**

Bogdan Voicu

Sociologie Românească, 2019, vol. 17, Issue 2, pp. 9-36

<https://doi.org/10.33788/sr.17.2.1>

Published by:
Expert Projects Publishing House

On behalf of:
Asociația Română de Sociologie

POLITICI SOCIALE POSTMODERNE ÎN ROMÂNIA: ÎNTRE NEVOIE ȘI SCHIMBĂRILE AȘTEPTATE ALE SISTEMULUI DE FURNIZARE A BUNĂSTĂRII

Bogdan Voicu¹

Abstract: This paper discusses current challenges of the welfare regime in Romania, from the standpoint of postmodern cultural changes that started to affect society. According to the main argument, Romania is intertwined with other societies that have already undergone through fundamental changes due to increasing postmodern cultural orientation. Such process comes together with a need for individualization of intervention, due to individualization of needs. Delocalization and denormalization overlap individualization, in a world dominated by mobilities. The paper delves with the basic characteristics of these changes and shows how they already affect or may affect Romania in the near future, in specific domains such as family, education, or housing. International migration is in particular addressed, since Romania is experiencing a large and long-lasting out-migration flow. Changes in technologies are used as material basis for future changes, while cultural preferences and their changes are the red line for all subchapters.

Keywords: postmodern social policy, migration, technological progress, culture, individualization, Romania.

Cuvinte-cheie: politici sociale postmoderne, migrație, progres tehnologic, cultură, individualizare, România.

---

¹ Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Institutul Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu” Academia Română, Calea 13 Septembrie 13, sector 5, București. Universitatea Lucian Blaga din Sibiu, Boulevardul Victoriei 10, Sibiu 550024. E-mail: bogdan@iccv.ro.

Fiecare epocă aduce în prim plan moduri diferite de organizare socială. Schimbarea regimurilor politice este probabil cea mai vizibilă. Democrația limitată ateniană era cândva revoluționară, dar astăzi nu mai este acceptabilă, sau cel puțin nu mai este o idee acceptabilă în afara unor grupuri exclusiviste ce și-ar dori ca votul să fie rezervat unor clase sau categorii privilegiate, determinate de venit, educație, rasă, etnie, religie sau alte caracteristici similare. Istoria ne-a oferit însă multe alternative de organizare socială, de la autocrații centrate în jurul unui lider ereditar, la triumvirate, tehnocrații, dictaturi personale, militare sau de orice altă natură, captivități economice, și până la democrație – în variile sale forme.

Varietatea din domeniul politic poate părea una superficială, exterioară indivizilor și dependentă de influențe externe. Poziționări extreme, precum cele menționate mai sus, pot considera drept superficiale orice manifestări instituționale ce îmbracă modul de organizare a societății. Pot fi considerate drept simple haine ce pot fi oricând aruncate la coșul de rufe, curățate, ajustate sau pur și simplu înlocuite cu altele. Dar la fel de bine putem discuta despre lucruri mult mai subtile și mai profunde ce influențează iremediabil organizarea socială, precum structura familiei, valorile sociale (care orientează atitudinile și comportamentele oamenilor), importanța prietenilor, rolul muncii sau relațiile dintre oameni, ca să ofer doar câteva exemple. Toate acestea s-au modificat fundamental în lume și în România în ultimul secol și au cunoscut transformări de substanță în ultimele decenii. Procese demografice precum migrația internă și internațională și a doua tranziție demografică au schimbat și ele radical cererea pentru politici și programe sociale.

Acesta este obiectivul acestui articol: să discute despre provocările curente ale sistemului de politici sociale românesc în fața schimbărilor societale. O fac discutând sintetic despre puncte importante în evoluția societăților umane, care marchează decisiv dezvoltarea modurilor contemporane de furnizare a bunăstării.

Abordarea are în centrul său paradigma schimbării dată de teoriile revizuite ale modernității, numite adesea drept teorii ale postmodernității, modernității reflexive, ale societății riscului șamd (Beck, 1997; Beck et al., 1994; Giddens, 1991; Inglehart, 2018; Inglehart și Welzel, 2005; Lash, 1999; Urry, 2000). Aceasta este de altfel calea urmată încă din anii 1990 de numeroși autori din zona politicilor sociale (Fitzpatrick, 1996; Hillyard și Watson, 1996; Kemshall, 2001; Leonard, 1997; Mishra, 2002; Noble, 2004; Pease, 2002; Pease și Fook, 1999)¹, dar criticată de o minoritate, care ce e drept a inclus cel puțin un clasic al politicilor sociale (Taylor-Gooby, 1996). Postmodernitatea schimbă societatea și aduce în prim plan individul care devine obiect central al politicilor și programelor sociale. Indivizii sunt de-normalizați, în sensul că sunt eliberați de constrângerea unor nevoi universale la nivelul societății, fiind priviți ca elemente de sine stătătoare, cu nevoi specifice și practic irepetabile. Perspectiva aruncă în desuet fundamentele statului bunăstării așa cum au fost ele construite la jumătatea secolului precedent. Furnizarea de servicii și beneficii sociale de același tip pentru toți cei aflați în nevoie nu dispare, dar este completată și nuanțată de programe puternic individualizate.

Modul în care de manifestă astfel de nevoi, felul în care pot fi abordate, și consecințele asupra modului de finanțare și gestionare a sistemului bunăstării sunt întrebările la care încerc să schițez scurte răspunsuri. Scopul capitolului este de a crește familiaritatea cu astfel de procese și de a puncta principalele lor consecințe.

În cele ce urmează, încep prin a discuta despre postmodernizare ca proces ce urmează modernizării, pentru a fixa tipul de nevoie manifest la nivelul populației. În context, schițez o istorie a principiilor de furnizare a bunăstării în lume, pentru a descrie modul în care orientările de politică socială s-au schimbat de-a lungul istoriei, și cu precădere în ultimele decenii. Descrierea acestor schimbări face trecerea către discuția despre implicațiile pentru sistemul românesc de redistribuire și furnizare a bunăstării, discuție structurată pe câteva dimensiuni majore: emigrație, familie, muncă, educație, locuire, creșterea copiilor, imigrație, mod de finanțare a politicilor sociale și mod de furnizare a serviciilor sociale. Fără îndoială, acest capitol nu își propune exhaustivitate. Sunt abordate doar câteva domenii de acțiune ale politicilor sociale, și câteva procese majore de schimbare. Opțiunea de structurare a textului este de a îmbina discuția despre procesele de schimbare cu cea despre domeniile în care acestea se manifestă și are la bază dorința de a asigura mai degrabă o fluentă a textului și înțelegerea implicațiilor multidireționale ale proceselor abordate. Discuția finală face trimitere tocmai la această complexitate a furnizării contemporane a bunăstării.

De la tradiționalism la postmodernitate. O scurtă istorie a principiilor de furnizare a bunăstării

Povestea schimbării sociale este în general spusă simplu: oamenii au inventat tehnici și tehnologii noi, acest lucru a permis dezvoltarea, prin urmare trăim din ce în ce mai bine și renunțăm la organizări politice autoritariste, acceptând democrația ca mod universal de organizare. În esență, aceasta este ideea ce a dominat gândirea despre umanitate la finalul războiului rece, când mulți filosofi sociali îmbrățișau ideea „sfârșitului istoriei” (Fukuyama, 1993).

În fapt, toată această istorie are în spate o evoluție culturală fără de care schimbările nu se puteau produce și pe care schimbările o potențează.

Societatea tradițională este una a penuriei, a lipsei de resurse, a expunerii la riscuri materiale și de securitate majore. Bolile reduc speranța de viață, oamenii știu puțin despre cum lucrează lumea și comunică cel mult accidental cu cei aflați în afara proximității geografice imediate. O cultură tradiționalistă este dominantă (Giddens, 1990; Voicu, B., 2005): oamenii aleg mai degrabă „căile bătute”, se bazează pe o experiență anterioară, a unor cazuri de succes repetate ca atare, indiferent de schimbarea condițiilor din contextul imediat, dat fiind că adesea explicația disponibilă este pur mimetică, nu bazată pe cunoaștere. Sunt asumate nevoi egale pentru toți oamenii, dorințe identice pentru toți, diferențierea fiind

practic inexistentă. Lipsa resurselor face inutilă discuția despre politici sociale. În cazuri izolate, există programe pentru săraci. Mersul la școală va apărea abia în zorii modernității, în societatea tradițională având de a face cu furnizarea privată a serviciilor educaționale și de sănătate, primele fiind apanajul strict al păturii favorizate, ca și îngrijirea sănătății bazate pe cunoaștere cât de cât sistemică.

Modernizarea vine cu patru procese majore, pe care le prezint într-o ordine oarecare, fără a stabili ierarhii între ele: în primul rând, oamenii încep a lucra în afara mediului familial, devin angajați; în al doilea rând, mobilitatea geografică crește și asistăm la o migrație masivă dinspre sat spre oraș, urmată de migrația spre zone mai puțin locuite (spre exemplu migrația dinspre Europa spre America); în al treilea rând, cunoașterea rațională conduce la progres tehnologic și generează bunăstare, manifestată și prin accesul la îngrijire medicală mai sofisticată; în al patrulea rând, un proces de modernizare culturală are loc, având ca element central renunțarea la explicația religioasă înlocuită cu cea rațională, bazată pe cunoaștere, pe știință, și fiind însoțită de deschidere la schimbare.

Apariția manufacturilor și apoi a fabricii are implicații dramatice pentru nevoia de politici sociale. Apare riscul de a fi în șomaj, un risc ce va conduce în timp la apariția legării redistribuirii de muncă și la beneficiile contribuției. Migrația către orașe conduce la disoluția treptată a familiei extinse. Femeile sunt dependente de bărbați (abia mai târziu accesează și ele piața muncii), iar întreaga familie este dependentă de aducătorul de venit. Înainte de mutarea spre oraș, incapacitatea de muncă a unuia dintre membrii familiei era acoperită de toți ceilalți, care locuiau în aceeași casă dimpreună cu frați, surori, părinți, veri, cumnați și cumnate. Acum, cu familia nucleară dominând un oraș în care producția agricolă proprie dispare, un accident de muncă poate arunca familia în stradă. Este nevoie prin urmare de politici dedicate acestor riscuri. Mai mult, cu pătrunderea femeilor pe piața muncii, apare nevoie de servicii de îngrijire a copilului, iar nevoia de educație complică și mai mult mixul bunăstării.

Dar aceasta nu este tot. Cunoașterea despre lume și viață produce evoluții dramatice în ce privește îngrijirea sănătății. Apariția doctorilor autentici și a cunoașterii despre alimentație face ca speranța de viață să crească și să apară o categorie nouă de oameni: „bătrânii”. Aceștia nu mai sunt în sarcina familiei extinse, iar la 1881 Otto von Bismark legiferează pensiile ca sistem asiguratoriu obligatoriu pentru toți lucrătorii din Prusia. Momentul este considerat un punct simbolic de cotitură în nașterea sistemelor contribuției de furnizare a bunăstării. Dar el este și expresia aplicării raționalității în organizarea societății. Cunoașterea rațională a condus la soluții raționale. Formalizarea serviciilor de furnizare a bunăstării este fundamentată pe faptul că riscul este inerent, iar toți au nevoi similare. Implicația constă în furnizarea centralizată a serviciilor sociale și/sau în reglementări universal valabile, în monetarizarea prestațiilor, în soluții top-down, bazate pe un soi de inginerie socială aplicabilă ca atare oriunde. Beneficiarul protecției sociale este o persoană „asistată” social. Accentul cade pe asistare, pe definirea pasivă a beneficiarului de protecție socială.

Aducerea individului în centrul procesului de redistribuire este apanajul postmodernității, cea care schimbă fundamental mixul de furnizare a bunăstării. Postmodernizarea culturală este asociată renunțării la normalizare, trecerea la acceptarea diversității și, mai ales, reflexivitatea. Cea din urmă, deși sună prețios ca termen, constituie un mod foarte simplu de raportare la realitate. El presupune asumarea rațională a cunoașterii existente și chestionarea validității acesteia. Cu alte cuvinte, orice cunoaștere despre lume și viață este imediat supusă testării și nu este preluată automat drept adevăr absolut. Spre exemplu, eficiența energiei nucleare este văzută în ansamblul consecințelor sale asupra siguranței mediului. În modernitate, doar beneficiile ar fi fost luate în considerare, nu și riscurile aferente. În modernitate, oamenii aveau nevoi identice, era un standard ce putea fi atribuit ca atare oricui. În postmodernitate, standardul este flexibil, include nevoi de bază *peste care* se suprapun nevoile specifice ale fiecăruia. Implicația este dată de aducerea individului în centrul mixului bunăstării și a construcției mixului bunăstării pornind de la acesta, axându-se nu pe asistare, ci pe empowerment, integrare socială și participare, așa cum argumentez în subcapitolul următor.

Politici sociale postmoderne

Discuția despre politici sociale postmoderne a devenit importantă în literatura dedicată politicilor sociale din anii 1990 (Voicu, 2001). Articole, capitole și cărți importante au definit nevoia de a considera noile schimbări societale și a le integra în abordarea conceptuală a politicilor sociale, urmând un trend deja observat în practică (Carter, 1998b; Leonard, 1997; Mishra, 2002; Penna și O'Brien, 1996; Taylor, 1998). Argumentele pentru incorporarea literaturii despre postmodernitate erau multiple, fiind deja schițate în secțiunea anterioară. Noua organizare societală aducea în prim plan nevoia de noi moduri de a face (Leonard, 1997), dar mai mult decât atât, indivizii se schimbau, iar în prim plan era tocmai identitatea acestora (Taylor, 1998), ceea ce impunea o nouă abordare a mixului bunăstării, o abordare în care să prevaleze diferențele, nevoile diferențiate, programele dedicate, individul și nu colectivitatea (Taylor, 1998).

Individualizarea postmodernă este cheia înțelegerii proceselor curente. Denormalizarea (Foucault, 1995) reprezentării privind identitatea, felul de a fi și nevoile indivizilor conduce automat la căi specifice de a face. Acestea presupun o renunțare la universalism, sau mai degrabă o sofisticare a acestuia (Thompson și Hoggett, 1996), lăsând spațiu pentru integrarea în comunități mai înguste, nu în societate, pentru intervenție care să țintească acel *empowerment* al indivizilor și grupurilor, participarea lor activă în procesul de „asistare”, astfel încât să dezvolte acele capacități care să evite repetarea concretizării riscurilor sociale.

Integrare în comunitate, nu în societate este primul element cheie pe care l-am sugerat. Politicile sociale din modernitate veneau cu acea nevoie de a te plasa în rând cu lumea. Cum postmodernitatea afirmă diversitatea și toleranța

la o multitudine de statusuri, stiluri de viață și modalități de expresie, literatura contemporană despre politici sociale abundă în analize care aduc în prim plan incluziunea socială și evitarea excluziunii, a marginalizării (Room, 2008, 345-346). Viziunea normativă a societății este înlocuită cu capacitatea de a dezvolta portofolii de statusuri, ceea ce înseamnă că indivizii înșiși sunt cei mai îndreptățiți să evalueze propriile căi de integrare.

Capacitatea indivizilor urmează tendința din modernitate de a înlocui simpla asistare cu politicile active. Spre exemplu, ajutorul de șomaj este un simplu paliativ, adresând efectul, nu cauza. Programe de recalificare asigură în schimb acel *empowerment* de care vorbeam, care să crească șansele șomerului de a găsi un loc de muncă. Participarea la formare devine condiționare a primirii beneficiului material și are și menirea de a menține individul activ, conectat la dinamica vieții de zi cu zi. Cu alte cuvinte, noile politici au în componență juxtapunerea celor două principii: *empowerment* și participare.

Concentrarea pe individ aduce complicații legate de furnizarea bunăstării. Normativizarea din societatea tradițională simplifică lucrurile, reducând incertitudinea axiologică (Voicu, 2001). Indivizii fiind la fel puteau fi tratați la fel. La nivel pragmatic, aceasta determină prezența unui set redus și cvasi-universalist de instrumente de politică socială, care deși puține erau suficiente pentru a adresa orice nevoie. Acceptarea diversității și individualizarea nevoilor face ca portofolii extinse de politici, programe și instrumente de sprijin să nu mai fie suficiente. Intervenții puternic individualizate devin însă fezabile prin externalizarea parțială a furnizării de prestații și servicii dinspre autoritățile publice, care păstrează însă rolul de regulator, spre al treilea sector. Organizații nonguvernamentale, inclusiv de tip religios, își accentuează astfel rolul în asigurarea coeziunii sociale și în furnizarea de servicii pentru cei aflați în situații de risc. Parteneriatul public-privat în furnizarea de servicii sociale apare ca element obișnuit în mixul de programe sociale. În noiembrie 2019, Google Scholar returna 4.000 de lucrări apărute în 2019 ce includeau sintagma „postmodern social policy”.

România azi

În cele ce urmează ofer câteva exemple de provocări contemporane de tip postmodern, pe care societatea românească le cunoaște și la care reacția de politici sociale este așteptată, sau pe care este probabil ca România să le experimenteze și față de care se poate pregăti intervenție anticipativă.

Este de observat că astfel de procese sunt uneori abordate în literatura de politici sociale scrisă în și despre România, dar ele sunt arareori conceptualizate. Explicația rezidă în cel puțin două dintre caracteristicile societății românești. Pe de o parte, comunismul a negat nevoia de politici sociale (Zamfir, 1993), marxismul fiind suficient pentru a asigura funcționarea societății, iar oamenii neavând nevoi neabordate implicit de modul comunist de organizare a societății.

Pe de altă parte, perspectiva menționată mai sus este una tradițională în sine, precum majoritatea societății (Voicu, 2005) și, perpetuată până în prezent, conduce la a ignora nevoi de individualizare și a promova normativismul. Analizele de politici sociale în România au avut prin urmare nevoia de a construi domeniul (a se vedea spre exemplu volumele Mărginean, 2004; Pop, 2005; Preda, 2002; Zamfir, 1990; Zamfir, ed., 1999; Zamfir și Zamfir, eds., 1995; Zamfir, ed., 2003; Zamfir et al., eds., 2015). Reconstrucția începea de la bazele sale, care nu erau tocmai postmoderne, și erau dominate de imperativul de a răspunde la o cerință societală ce impunea și încă impune normativismul în evaluarea nevoilor. Cu toate acestea, așa cum argumentez în cele ce urmează, procese sociale contemporane schimbă fundamental natura provocărilor cu care politicile sociale deja se confruntă.

Migrație internațională: români plecați

Într-o lume globală, în care comunicarea instantanee și transportul accesibil la costuri mici facilitează transnaționalismul (Vertovec, 2009), politicile sociale devin simultan rezultatul preferințelor naționale și a influențelor internaționale (Kasza, 2002; Penna et al., 2000). Migrația internațională este cea care facilitează circulația ideilor despre organizare societală, dar și transferă de la o societate la alta stiluri de viață. În plus, aduce o dilemă esențială: gestiunea drepturilor sociale ale celor aflați în diferite forme de migrație (Bommès și Geddes, 2000; Kilkey, 2017).

Una dintre acestea este migrația circulatorie (Sandu et al., 2018). Există migranți care petrec perioade de timp în țara de origine, apoi în migrație, apoi în remigrație (mutarea în altă țară, dar nu cea de origine), apoi din nou în țara de origine și așa mai departe, într-o secvențialitate care nu este aceeași de la un migrant la altul și care definesc o migrație lichidă (Bygnes et al., 2017; Engbersen, 2012). Acest lucru complică situația din punct de vedere al deciziei asupra drepturilor sociale, asupra accesării serviciilor contribuții și, la modul general, asupra responsabilității societăților în privința prevenirii riscurilor pentru membrii lor. Ce ar trebui să primeze în acest sens, spre exemplu, în caz de incapacitate de muncă: rezidența sau cetățenia? Cu alte cuvinte, cine ar trebui să furnizeze ajutoare sociale, consiliere, ajutor de șomaj, integrarea educațională, accesul la servicii de sănătate: țara de origine sau cea de rezidență? Cum faci să echivalezi sau să transferi contribuțiile la varii sisteme de asigurări sociale fără a genera costuri administrative exorbitante? Cine să plătească pensii pentru cei care au contribuit la sisteme de asigurări sociale din, să zicem, patru țări diferite, dar la niciunul suficient pentru a putea atinge perioada minimă solicitată în caz de pensionare? Acesta este cazul a numeroși români aflați în migrație.

O altă formă a migrației este cea care generează familii transnaționale (Baldassar et al., 2014; Ducu, 2009; Parreñas, 2005). Unul dintre părinți pleacă la lucru în străinătate și întreține familia rămasă acasă. Alteori, ambii părinți sunt la lucru în străinătate, iar copiii rămași acasă sunt în îngrijirea altor rude. Stereotipul mass-

media din România este că astfel de copii au de suferit. Realitatea este mai nuanțată. Adesea, în absența resurselor aduse de acest tip de familie transnațională, copiii rămași acasă ar avea de înfruntat obstacole poate și mai accentuate, atât materiale cât și emoționale. Sunt rapoarte și studii românești care arată că rezultatele școlare sunt deloc sau în mică măsură afectate în cazul migrației unuia sau ambilor părinți (Botezat și Pfeiffer, 2014), același lucru fiind valid și în ce privește dezvoltarea emoțională (Voicu și Tufiș, 2016). Analize din alte spații geografice (Mazzucato et al., 2016) arată că în fapt, disfuncționalități apar doar atunci când cel care se îngrijește de copiii rămași în țara de origine nu este stabil, se schimbă de-a lungul absenței părinților. Din acest punct de vedere, consecința pentru asistența socială a copilului, pentru educatori/profesorii, precum și pentru consilieri școlari și familiali sunt simple: este necesară o monitorizare a copiilor aflați într-o astfel de situație, pentru a preveni potențialele situații de criză, precum și cele de stigmatizare sau izolare socială.

Tot legat de familiile transnaționale, apar nevoi de consiliere și suport emoțional pentru mamele transnaționale (Hondagneu-Sotelo și Avila, 1997; Parreñas, 2005a, 2005b). Acestea sunt chestiuni care privesc deopotrivă serviciile de suport la origine și la destinație și pot implica colaborare transnațională în furnizarea programelor sociale. Este interesant de observat că mai vechea gospodărie mixtă difuză (Mihăilescu și Nicolau, 1995) este adeseori reprodusă azi în profil transnațional, iar relațiile dintre membrii săi sunt similare celor observate pentru familiile extinse ce se gospodăreau în comun pe distanța geografică ce separa orașul de sat în anii 1980-1990.

O altă formă de migrație este legată de revenirea la pensionare (Klinthäll, 2006; Razin și Sadka, 1999). Transferul contribuțiilor (atunci când există), asistarea în cazul revenirii după lucrul la negru, integrarea în comunitate sunt doar câteva dintre punctele de interes pentru sprijinirea unor astfel de migranți de retur.

Reintegrarea în sine a migranților ce revin în țară este o chestiune ce impune adesea nevoia de suport special și consiliere (Arowolo, 2000). România, o țară cu peste 3,5 milioane de emigranți (Dospinescu și Russo, 2018), și cu aproximativ 250.000 de emigrări anuale², cunoaște o migrație anuală de revenire comparabilă ca ordin de mărime cu jumătate dintr-o generație de nou-născuți (Voicu, 2018a), și care a crescut în 2017 spre nivelul unei cohorte de nou-născuți³. De aici nevoia de a defini programe și politici de reintegrare atent creionate și apropiate de grupul țintă, a cărui participare în procesul de reintegrare poate fi esențială.

Reamintesc faptul că toate aceste procese se petrec pe fondul unei tendințe de individualizare a stilurilor de viață, așteptărilor de la viață și, în consecință, a nevoilor. Acest lucru impune tratarea individualizată a cazurilor, într-un cadru comun, dar apropiat de evaluarea fiecărei reveniri în parte. Un astfel de demers este dificil de derulat prin programe centralizate sau gestionate la nivel național. Parteneriate public-private, delegarea sarcinilor la nivel local și accentul pe programe oferite comunitar și prin organizații non-profit constituie prin urmare principii de gestiune a provocărilor aduse de migrația externă.

Schimbări în structura familiei

Schimbarea structurii familiei este probabil procesul postmodern cel mai profund. A doua tranziție demografică (van de Kaa, 1987; Lesthaeghe, 2010; Surkyn și Lesthaeghe, 2004) accentuează nuclearizarea familiei, scăderea numărului de copii, amânarea vârstei la prima căsătorie. România experimentează extrem de acut acest proces. Politica pronatalistă din perioada comunistă a fost continuată printr-un trend radical opus în cele trei decenii postdecembriste (Rotariu, 2019). Fertilitatea redusă, familiile fără copii, înlocuirea stabilității cuplului cu o diversitate de modele ce implică coabitarea sunt relevante în contextul individualizării postmoderne. Consilierea familiară devine una complexă, profund dependentă de situații contextuale și de succesiunea etapelor de-a lungul vieții ce impun o abordare de tip life-course perspective (Huinink și Feldhoaus, 2009).

Familiile amestecate (blended families) devin un element frecvent în societate, fiind familii reconstruite din bucăți de familie dizolvate prin divorț, separare sau din alte motive, și apoi recombinate (Kumar, 2017; Portrie și Hill, 2005). Divorțialitatea în România este relativ ridicată (Rotariu, 2019; Vintilă-Ghițulescu, 2004) ceea ce face ca prezența unor astfel de familii să devină din ce în ce mai frecventă. Consilierea familială în astfel de situații poate fi simplă sau complicată, în funcție de situație, dar oricum ar fi, este diferită de modele tradiționale de asistență socială (Gonzales, 2009; Howell et al., 1998; Zeleznikow și Zeleznikow, 2015).

Se petrece și un al doilea proces de natură demografică: crește speranța de viață. Procesul este mai puțin vizibil în România postbelică, dar în ultimele decenii, după 2000, trendul devine vizibil (Rotariu, 2019); ținând cont și de cele petrecute și în alte țări, este de așteptat să observăm creșteri importante ale speranței de viață. Efectul constă într-o apariție a unei populații în vârstă, cu un set de nevoi noi, în care primează cea de „activare”, de menținere a unei vieți active, care să le permită pe de o parte să continue dezvoltarea personală, iar pe de alta să contribuie activ la viața comunităților din care fac parte. O atenție accentuată cade în acest sens pe politicile de „active ageing” (Foster și Walker, 2014; Voicu, M., 2019; Walker, 2008). Dincolo de aceasta, sunt de considerat schimbările în familie aduse de creșterea fără precedent a speranței de viață, combaterea singurătății, gestiunea cuplurilor constituite la vârste pe care cândva oamenii practic nu le atingeau, și a relației cu copiii și nepoții.

Individualizarea nevoilor de pe piața muncii

Munca nu mai este ceea ce era. Primatul său în mixul vieții de zi cu zi este în scădere (Voicu, 2018b), reflectând schimbările modernității târzii (Halman și Müller, 2006). O atenție din ce în ce mai pronunțată, deja pătrunsă în documente

oficiale la nivelul politicilor naționale și europene este acordată echilibrului dintre muncă și viață (work-life balance) (Poulose și Sudarsan, 2018; Russo et al., 2016).

Apar forme noi de lucru, incluzând part-time, munca de acasă, lucrul în huburi dedicate, delocalizarea, toate prezente și în România. Un proces de downshifting se observă, constând în căutarea mai degrabă a timpului personal, în detrimentul câștigurilor materiale (Juniu, 2000; Levy, 2005). Procesul este prezent și în România (Vasile, 2019) și coexistă cu grupuri afectate de precaritatea muncii (Preoteasa et al., 2016; Vlase și Preoteasa, 2018). Cu alte cuvinte, diversitatea situațiilor este din nou prezentă, complicând forma pe care o pot îmbrăca aranjamentele și reglementările privind munca și beneficiile sociale asociate muncii.

Mai mult, o discuție deja veche ia în calcul dispariția muncii sau diminuarea sa mult sub ceea ce a fost cândva pentru umanitate. Înainte de a explica pe de-a întregul, este util să notăm contextul: am menționat deja faptul că centralitatea muncii în viața oamenilor este în declin. În același timp, durata zilei de muncă și a săptămânii de lucru au scăzut constant de-a lungul ultimei sute de ani, concomitent cu creșterea numărului de zile de concediu și sărbătoare (Voicu, 2008). Aceste procese se petrec odată cu creșterea productivității muncii, în contextul dezvoltării tehnologice. Ele conduc la întrebări privind utilitatea muncii umane în viitorul apropiat, când automatizarea și recursul la inteligența artificială ar putea lăsa un timp fizic neașteptat de îndelungat în care oamenii ar fi liberi de obligații legate de munca productivă. Dar această libertate vine cu prețul dilemei resurselor care să permită folosirea timpului liber. Muncind puțin, va fi plata muncii (retribuția) suficientă pentru un trai decent? Cum împiedici inegalitățile de venit date de venitul din proprietate și cel din muncă? Cum realizezi redistribuirea către cei mulți care nu vor munci deloc, nu atât pentru că nu găsesc loc de muncă, cât mai ales pentru că societatea nu mai are nevoie de atât de mulți oameni care muncesc?

Unele dintre aceste întrebări pot pare drept simple himere, ipoteze neplauzibile, sau exagerări nefundamentate. Ele devin cât se poate de reale, palpabile chiar, la o privire atentă asupra trendului pe termen lung al orelor de muncă lucrate săptămânal și anual, la scăderea continuă a importanței muncii în reprezentările oamenilor, la creșterea exponențială a productivității. Inclusiv România cunoaște astfel de procese de schimbare, iar experimentul unei companii ce a redus săptămâna de muncă la 4 zile⁴ a făcut înconjurul presei în 2018. O companie neozelandeză ce a urmat aceeași cale în 2018 a constatat creșteri ale productivității, simultane cu o creștere la 5 din 10 la 8 din zece a angajaților care declarau că au un bun echilibru între muncă și alte activități (work-life balance)⁵. Franța și Olanda, spre exemplu, au reglementări ce reduc săptămâna de lucru la 32-34 de ore. Întrebările formulate mai sus devin prin urmare realități credibile, iar politicile sociale în domeniul muncii nu pot ignora o astfel de individualizare a pattern-urilor legate de viața activă.

Educația: masificare, home-schoolling, unschooling, educație recurentă

O societate din ce în ce mai complexă necesită din ce în ce mai multă educație. Timpul disponibil pentru educație este unul care devine, la rândul lui, din ce în ce mai abundent. Sunt mai mulți factori care concură la acest nou tip de echilibru al vieții oamenilor. În primul rând, societatea are resurse care îi permit să asigure o educație îndelungată membrilor săi. Productivitatea crescută, eliminarea multora dintre riscurile naturale sau ținerea acestora sub control (boli, cutremure, erupții vulcanice, inundații, atacul unor animale sălbatice, clima prea caldă sau prea rece etc.), au permis și permit alocarea de resurse către generarea de bunăstare, dincolo de simpla bunăstare materială. În al doilea rând, oamenii au timp. Creșterea speranței de viață creează mulți ani de viață în care educația poate fi primordială. Scăderea timpului dedicat muncii generează și mai mult spațiu pe care oamenii îl pot dedica educației de varii feluri.

Accentul cade tocmai pe aceste „varii feluri”, fiindcă individualizarea societății și centrarea pe nevoile personale conduce la destandardizarea rutelor educaționale (Ball, 1998) și la redefinirea conținuturilor (Kumar, 2019; Rice, 2015; Sjöström et al., 2016). Redefinirea conținuturilor este mai puțin importantă din perspectiva acestui capitol, chiar dacă parte a schimbării este legată de a aduce în prim planul educației o perspectivă a toleranței, acceptării celorlalți, a diversității și a înțelegerii lumii contemporane (Kumar, 2019; Rice, 2015). Tipul de abordare a procesului educațional devine esențial. Individualizarea face ca rolul regulator al școlii să devină unul complex, în care reglementările ce țin societatea la un loc sunt mai degrabă asumate, nu impuse prin coerciție (Tait, 2018). Aceasta modifică decisiv relația studenți/elevi-profesori-părinți, impunând egalitatea actorilor sociali în acest domeniu, solicitând abilități superioare din partea profesorului ce pune expertiza *la dispoziția* elevilor sau studenților, și implicând participarea activă a familiei în procesul educațional.

Fragmentarea rutelor educaționale este însă cea care suscită interes major pentru acest capitol, având adânci consecințe în politicile sociale din lumea contemporană, cu aplicație imediată pe cazul României.

Un prim proces este masificarea (Voicu și Vasile, 2010). Cu 60 de ani în urmă, a merge la liceu sau școală profesională constituia privilegiul clasei avantajate (Bourdieu și Passeron, 1977). Cu patruzeci de ani în urmă, educația secundară superioară (liceu, școală profesională) deja se generalizase, iar discrepanțele de acces se mutaseră la nivelul educației superioare. Raftery și Hout (1993) au argumentat despre faptul că inegalitatea de acces este maximizată până la saturarea nevoilor de acces ale clasei dominante (*Ipoteza Maximal Maintained Inequality*).

Dar creșterea accesului la educația superioară a trecut mult de nivelul în care cei din clasa superioară au avut suficiente locuri pentru ei în universități, întocmai cum se petrecuse și cu masificarea accesului la liceu. Spre exemplu, în România

recentă, în 1990 doar 8% dintre adulți aveau studii superioare, adică unul dintre cele mai mici procente la nivel european. În 2017, 25% dintre cei între 30 și 34 de ani aveau studii superioare, din nou una dintre cele mai mici cifre în Europa, mai exact cea mai mică între membrii UE, asociați UE, candidați la UE sau parteneri cu UE⁶. Fără îndoială cifra ar fi ușor mai mare dacă adăugăm pe cei emigrați, dar s-ar plasa departe de alte țări europene (spre exemplu, cifrele corespunzătoare erau 41% ca medie a UE, 57% în Lituania – țara cu cea mai educată populație de 30-34 de ani din Europa, 46% în Franța, 34% în Bulgaria etc.).

Am folosit aceste cifre cu scopul de a demonta acel mit al unei Români extrem de educate și de a plasa discuția despre politici sociale în educație în contextul său real. Chiar și cu un acces atât de mic la studii superioare în comparație cu alții, România tot a cunoscut o masificare autentică a accesării universităților. Iar aceasta a condus, ca oriunde în lume, la un nou tip de inegalitate, cel orizontal (Voicu și Vasile, 2010). Așa cum observa Lucas (2001), inegalitatea nouă este una mai subtilă, mai pragmatică (*Effectively Maintained Inequality*). Pătura superioară ocupă de astă dată preponderent universitățile bune, iar în interiorul acestora facultățile cu prestigiu mai ridicat. Abia apoi, restul locurilor disponibile se distribuie către cei cu resurse educaționale și materiale mai reduse.

Coady și Dizioli (2017) argumentează că masificarea sfârșește în cele din urmă prin a nivela inegalitățile, un efect care însă se estompează când dezvoltarea crește. Utilizând cazul SUA, Schneider et al. (2018) demonstrează o creștere a inegalității acolo unde inegalitatea preexistentă era deja mare. România este deja o țară relativ dezvoltată și cu inegalitate mare. Tendința de multiplicare a inegalităților este vizibilă mai ales în București, unde numărul liceelor private depășește 20 de unități în 2019, costurile asociate unui an școlar fiind de regulă comparabile cu dublul salariul mediu anual net. Astfel de inegalități sunt reproduse stringent în ce privește accesul la universități, mai ales în ce privește accesarea universităților din afara țării, dar și la accesarea diferențiată a studiilor superioare în așa fel încât universități sau departamente cu prestigiu mai slab atrag pe cei din clasa dezavantajată. Consecințele nu țin atât de politica educațională, cât mai ales de cea socială. Pe de o parte este vorba de a găsi forme de curriculum care să permită exprimarea propriei personalități dincolo de formalismul claselor tradiționale, încă prezente mai ales în sistemul public. Pe de altă parte este provocarea gestiunii inegalității vizibile de formare, ce poate conduce la tensiuni sociale latente și la fragmentarea unei societăți deja extrem de inegală conform coeficienților GINI.

Ca societate a riscului, postmodernitatea presupune o capacitate de cunoaștere care să te apere în fața riscului recunoscut. În culturile tradiționaliste, absența cunoașterii ducea la prevenirea riscului prin ignorarea acestuia sau prin alocarea responsabilităților privind producerea sa către entități supranaturale, primatul explicației religioase devenind regula. Complexitatea societății contemporane este asociată creșterii timpului petrecut în educație și am argumentat până aici cum România urmează și ea acest trend, chiar dacă la un nivel mai modest. În plus, inegalitățile de acces sunt mari și în creștere. Ele se suprapun peste un alt

trend, ce subliniază aspectul de „double-risk society” al societății românești. Conceptul este propus de Rinkevicius (2000) și preluat de Voicu (2005) și definește o societate în care riscurile acceptării postmoderne a incertitudinii se suprapun peste insecuritatea materială. Este tocmai cazul societăților postcomuniste în primele lor decenii democratice. Lumea vestică adopta deja elemente postmoderne, influența dată de integrarea europeană era inevitabilă, dar în străfundul societății deprivarea relativă știrbea capacitatea de a accepta incertitudinile axiologice date de diversitate și individualizare.

În cazul României, metafora dublului risc poate fi transferată spre politicile sociale din educație. Masificarea universitară este dublată în România de un abandon școlar prematur extrem de ridicat. Aceasta accentuează inegalitatea de acces și creează o nevoie acută de intervenție prin politici educaționale complexe. Actualul trend, de a întări discrepanțele, de a te centra pe așa-numiții „olimpici”, nu doar că ignoră nevoile de dezvoltare date de individualizare, dar și subminează pe termen lung coeziunea socială.

În același timp, soluțiile educaționale alternative de tip home-schooling sau unschooling (Griffith, 2010; Stevens, 2007), alături de cele plasate între modern și postmodern (școlile Montessori, Waldorf etc.) devin și ele opțiuni în spațiul românesc. Aproprierea lor de paradigma integrării comunitare și a atenției acordate individualizării (Peters și Marshall, 2002) este evidentă. Dar, din nou, ele se suprapun peste persistența modelelor tradiționale, a abandonului școlar ridicat, a dificultății de a produce un sistem educațional în nota secolului al XXI-lea.

Un accent mai pronunțat pe modele educaționale recurente (Voicu, 2001a) poate redresa decalajele existente. România deja practică programele de tip a doua șansă, așa cum le practica și în comunism, prin existența cursurilor serale în licee și școli profesionale, precum și în facultăți. La nivel universitar, apare nevoia de a defini programe flexibile, care să permită întreruperi majore în traiectoria academică a studenților, module flexibile și certificări parțiale. Ele pot răspunde provocărilor lansate de îmbinarea ciclurilor de studiu cu viața de familie/cuplu, cu nevoia de dezvoltare personală extra-universitară, cu dorința de a acumula resurse prin muncă și cu experiențe diverse, precum cele date de voluntariat. Mai ales în prezența deficitului de școlarizare al populației adulte⁷, astfel de soluții sunt cele care pot fi promovate prin politici sociale educaționale.

Revenind la chestiunea abandonului prematur, prevenția trebuie să completeze măsurile reparatorii. Experiența subliniază eficiența unor soluții integrate precum cele propuse de UNICEF în pilotarea din județul Bacău (Voicu și Tufiș, 2016), în care intervenția preventivă timpurie este realizată prin conlucrarea asistenței sociale, a școlii, a mediatorilor roma (dacă este cazul) și a oricăror altor furnizori de bunăstare, inclusiv din afara sectorului public.

Emigrația, migrația de revenire și imigrația adaugă dificultăți suplimentare, care adesea sunt asociate cu necesitatea utilizării profesorilor de sprijin (shadow).

Lungimea acestei secțiuni, în raport cu celelalte, subliniază un fapt simplu: complexitatea dublului risc societal este extremă în cazul sistemului educațional și generează consecințe pe termen lung. Inerția sistemelor educaționale le face să fie deopotrivă principala sursă a coeziunii și principalul obstacol în calea schimbării. În situații de dublu risc, funcționarea acestui plămân al societății este vitală, iar direcția în care colectivitatea se îndreaptă este simultan reflectată și orientată de procesele din interiorul sistemului educațional.

Locuirea: de la calitatea mediului locuit la housesharing

În același registru, câteva scurte paragrafe din acest capitol sunt dedicate locuirii. Postmodernitatea vine cu o bunăstare ce lasă aparent puține lucruri de făcut politicilor sociale ale locuirii. Preocuparea tradițională pentru a asigura o locuire decentă celor aflați în nevoie și a preveni riscuri precum homelessness este acum completată cu un accent pe calitatea mediului locuit, mai ales cu referire la cel exterior, și cu o privire spre noi moduri de locuire. Toate conduc spre o retragere a regulării din domeniul politicii de locuire (Dalton, 2009), dar și către o filosofie a locuirii (King, 2017) care este un punct esențial de pornire în designul de politici ale locuirii.

În prima ipostază, calitatea mediului locuit devine esențială pentru exprimarea personalității, și este din nou legată de individualizarea pe care o cunoaște societatea. Un loc primitiv pentru dezvoltarea personală, în care oamenii să se simtă acceptați și să dezvolte stiluri de viață proprii este esențial pentru o calitate a vieții superioară. Casa nu mai este doar un loc unde dormi și te adăpostești, ci un spațiu în care se petrec lucruri ce te definesc și care îți asigură energia propice țărilor proprii. Tot ce se află în jur, de la accesul la utilități și furnizori de servicii la curățenie și calitatea aerului, constituie un obiectiv pentru politica publică. Evitarea discriminării, segregării și inegalității sunt țintele complementare ale politicii sociale.

În a doua ipostază, apar forme de locuire ce ar fi surprins altcândva. Case deschise, coach-surfing, house-sharing (Bricocoli și Sabatinelli, 2016) sunt doar câteva astfel de forme, deja vizibile și în România, și față de care asistența socială, serviciile de probațiune, și consilierea familială pot ține cont în intervențiile lor. În contextul schimbărilor amintite din sfera familiei, politicile de locuire au nevoie să abordeze și problematica dizoluției coabitării la vârste ridicate (Joseph și Rowlingson, 2012). Coach-surfingul poate fi o soluție de luat în calcul în cazul celor tinerilor ce ies din centrele de adăpost (Perez și Romo, 2011) sau a copiilor ce evită familiile lor dezorganizate (McLoughlin, 2013).

În deja menționatul context al dublului-risc, ca și alte țări foste comuniste (Džervus, 2013), România adaugă dificultatea gestiunii unui stoc de locuințe de slabă calitate, aflat în cartierele de blocuri. Multe din aceste locuințe sunt precare (Dan, 2005) și se aproprie de finalul ciclului firesc de viață, necesitând renovare

și consolidare. Cu un regim fragmentat al proprietății, aducerea lor la nivelul necesar din perspectiva celor două ipostaze menționate sumar mai sus constituie o provocare.

Gender și creșterea copiilor: fuziunea rolurilor parentale

Genderul și politicile de gen sunt parte esențială a mixului de politici sociale (Tait, 2018). Una dintre criticile majore aduse categorizării în 3-4 lumi ale bunăstării (Arts și Gelissen, 2001) este neincluderea regimurilor de gen (Lewis, 1997). Pe de altă parte, discuția despre regimuri de gen este una bine consolidată în literatura existentă (Sainsbury, 1999; Summer, 2016), o parte din studii subliniind existența a două dimensiuni ale temei: prezența femeilor în spațiul public, respectiv diviziunea rolurilor și sarcinilor domestice (Voicu, M., 2004).

Cea de-a doua dimensiune este una care cunoaște modificări majore în perioada postmodernă, iar politici sociale specifice devin puncte cheie în mixul furnizării bunăstării. Dacă la nivelul sarcinilor domestice situația poate fi una flexibilă și relativ egalitară în România (Voicu, Voicu și Strapcova, 2009), îngrijirea copiilor este cea sensibilă, mai ales în contextul amintit al individualizării și preocupării pentru dezvoltare personală. Acesta vine cu o fuziunea rolurilor de gen în creșterea copiilor. Pe fondul egalității de gen, precum și a simplificării sarcinilor domestice datorită progresului tehnologic (Voicu, Voicu și Strapcova, 2009), tinde a dispărea separarea distanței dintre tată și mamă. Schimbarea, în România, ca de altfel oriunde, afectează inițial doar segmente ale populației.

Politicile sociale au reacționat deja, prin transformarea concediului *maternal* în concediu *parental* de îngrijire a copiilor. Cu alte cuvinte, nu doar mama, ci și tatăl poate să își asume rolul de îngrijire a nou-născuților și infanților. Țări precum Suedia obligă durate egale de concediu pentru cei doi părinți. În România, există doar o reglementare ce impune tatălui să fie în concediu timp de o lună dacă mama preia restul de 23 de luni. De altfel, România se remarcă prin durata foarte mare a concediului de îngrijire a copilului (24 de luni comparativ cu mult mai puțin în toate țările OECD – Wall și Escobedo, 2013). În acest concediu, mama este cea care are rolul primordial, ceea ce reflectă tradiționalismul, dar implică timid și tatăl, chiar dacă și acest rol minor poate fi ocolit.

Trecerea spre postmodernitate va schimba însă situația existentă, mergându-se probabil spre modelul amintit în cazul Suediei. O astfel de politică ce proclamă egalitatea va fi ușor de legitimat pentru cei ce fac pasul spre postmodernitate. Pentru majoritatea populației, reacția va fi probabil una a euroscepticismului, inițiativele în acest sens fiind considerate pure invenții ale birocrăției de la Bruxelles, care nu se pot aplica țării noastre. Acceptarea diversității în acest sens va fi una complicată. Acceptarea în sine presupune și legitimarea poziționărilor tradiționaliste, indiferent dacă acestea sunt minoritare sau majoritare. Respingerea inegalității de gen devine din acest punct de vedere o intoleranță similară: a privi diversitatea drept

normală înseamnă și a considera drept comportamente legitime inclusiv modurile tradiționale de a face (atunci când acestea nu contravin standardelor societale curente în ce privește protecția individului și a drepturilor sale).

Revenind la tendința spre non-diferențiere a rolurilor parentale în funcție de gender, să notăm că aceasta tinde a fi o consecință a deja amintitei a doua tranziție demografică (Lesthaeghe, 2010). Cu alte cuvinte, politicile sociale românești au deja o bună sursă de inspirație în ceea ce s-a petrecut în țările vest-europene cu 20-30 de ani în urmă, ceea ce permite o intervenție proactivă în locul uneia reactive.

Migrația internațională: România ca țară de destinație

Venirile spre România sunt destul de rare. Spre exemplu, în 2017, fluxul de intrare în țară înregistra 177.435 venituri în România, din care 146.315 erau cetățeni români⁸. În 2019, la cererea angajatorilor, cifra de lucrători străini non-EU acceptați oficial devenea 20.000 de persoane⁹. Cifra pare mică, dar trebuie ținut cont de dinamică: la începutul lui 2018 estimarea nevoilor era de 7.000 de lucrători non-UE, număr suplimentat în august 2018 cu mai mult de încă o dată pe atât (8.000 de lucrători) și mărit din nou în ianuarie 2019. În fapt, e vorba de lucrători noi, adică de venirile acceptate anual, ceea ce ar putea, teoretic, ridica numărul de venituri la $(7.000+8.000)+20.000$, adică la 35.000 de persoane în mai puțin de doi ani. Creșterea economică, duce la nevoia de forță de muncă. Am arătat în secțiunile anterioare cum migrația de revenire este ca nivel sub fluxul emigrării (diferența a fost în 2017 de aproximativ 75.000 de persoane, ceea ce constituie aproximativ trei optimi dintr-o generație de nou-născuți conform cifrelor pentru 2016-2018). Toate acestea converg spre ideea că România se confruntă deja cu începutul unui flux de imigranți care probabil va fi considerabil, schimbând structura populației, aducând o populație tânără ce nu ridică probleme sistemului de prestații sociale curent, dar pune o presiune fantastică spre creșterea complexității acestuia.

Este vorba de provocări tipice politicilor sociale postmoderne (Leonard, 1997), incluzând nevoia de a aborda sistematic integrarea societală a nou-veniților și de a reduce probabilele reacții negative, discriminatorii ale unei părți a populației. Deja atitudinile față de imigranți se plasează la limita dintre acceptare și respingere (Voicu, 2018a). Ele sunt întărite față de atitudini duplicitare față de refugiați, inclusiv sau mai ales la nivelul administrației publice (Voicu et al., 2018). Cu alte cuvinte, este vorba de provocări pe care politicile sociale le primesc la două niveluri: cel al atitudinilor față de cei asistați și cel al sprijinului puternic personalizat în cazul nou-veniților, care nu împărtășesc în mod necesar aceleași trăsături culturale.

A doua perspectivă este importantă în politicile sociale din educație, unde nevoile de specializare a cadrelor didactice, a furnizării de profesori de sprijin (shadow teachers) devin acute. Evitarea discriminării și nevoia de stabilitate pentru părinți guvernează intervenția prin politici și programe sociale din educație.

Discriminarea funcționează și în fenomene observate pe piața locativă (Voicu et al., 2019): proprietarii de case și apartamente evită adesea să închirieze străinilor. În condițiile unei piețe a chiriilor foarte restrânsă, aceasta impune cu necesitate intervenția prin programe sociale la nivel comunitar care să asiste nou-veniții în efortul lor de stabilire rapidă în societatea românească. Parteneriate între direcțiile de asistență socială, ONG-uri și angajatori pot fi decisive în a asigura integrarea rapidă și non-discriminarea nou-veniților.

Un efect de bumerang este dat de migrația unor categorii de rezidenți în România cu pregătire înaltă și extrem de specializată, precum medicii. Înlocuirea acestora nu se poate face peste noapte folosind populația locală și implică o probabilă nevoie de a preveni discriminarea, de a permite lucrul specialiștilor în cauză, de a evita tensiuni la nivel de grup și comunitar, cu alte cuvinte de a promova politici inclusive complexe, care să trateze simultan problematica beneficiarilor și pe cea a furnizorilor de servicii.

În toate aceste situații, în centrul atenției apare integrarea, calitatea vieții, înțeleasă prin accentul pe componenta sa subiectivă, paradigmă ce a început să înlocuiască încă din anii 1970 simpla preocupare cu bunăstarea materială ca obiectiv al politicilor sociale.

Finanțare și organizare a noului mix al bunăstării

Statul bunăstării, așa cum îl știm azi, a trecut de-a lungul scurtei sale istorii prin mai multe crize majore, cu reșezări ideologice, a modurilor de a realiza redistribuirea și a celor de finanțare. Transformarea continuă este în fapt o fațetă inerentă a mixului de politici sociale.

O discuție contemporană este cea care a debutat în anii 1980 despre *Basic income*, botezat mai nou drept *Universal basic income (UBI)*. Cu excepții minore, discuția a ocolit până în prezent România, dar ea merită luată în seamă din perspectiva mai multor trenduri pe care le-am discutat în acest capitol. Discuția nu este chiar atât de nouă precum am indicat deja, un venit minim care să fie alocat tuturor de către guvernare doar pe baza apartenenței la comunitate fiind în fapt o idee discutată în *Utopia* lui Thomas More (1516). Ea a revenit în opera mai multor filosofi sociali, precum Condorcet¹⁰ (1974). În anii 1980, ideea redevine puternic (van Parijs, 2004). Fondul problemei este de astă dată altul: redistribuirea vine în societate cu costuri administrative ridicate, în special pentru a testa nevoile. Odată cu creșterea bunăstării, astfel de costuri devin parte importantă a cheltuielilor totale cu protecția socială. Atunci este mai simplu să aloca direct o anumită sumă în mod universal, așa cum sugerase Thomas More. Criteriul alocării poate fi rezidența sau cetățenia. Discuția despre principiile legate de *basic income* pătrunde destul de repede în dezbaterile din politici sociale (Fitzpatrick, 1999), chiar dacă ea rămâne departe de România, și include discuția despre redistribuirea averii comune pe baza cetățeniei sau rezidenței, și a relației cu nevoile. Contemporaneitatea

dezbaterei este dată pe de o parte de evenimente majore precum experimentarea măsurii în Finlanda (Kangas et al., 2017) sau referendumul despre legiferarea *basic income* în Elveția (von Elm, 2017). Pe de altă parte este o dezbatere care se suprapune peste cele anterioare și care este legată de accesibilitatea muncii și despre măsura în care lucrul oamenilor mai este în fapt necesar, în condițiile în care roboții și inteligența artificială înlocuiesc oamenii, fiind mai eficienți (Hughes, 2014; Pukka, 2017; Straubhaar, 2017). Dincolo de nevoia de a asigura venituri, apare nevoia de a redistribui averea generată de către mașini și de a evita escaladarea inegalității. Problema este cu atât mai postmodernă, dacă se poate folosi termenul, cu cât în fapt timpul câștigat prin munca mașinilor/roboților este folosit pentru a dezvolta stiluri de viață distincte, puternic personalizate.

Finanțarea politicilor sociale nu este singura care poate fi fundamental diferită, dar și furnizarea serviciilor sociale cunoaște modificări de substanță. Am menționat deja personalizarea serviciilor sociale, care aduce cu sine nevoia de descentralizare și de externalizare a acestora. *Voluntariatul* devine un mod prin care redistribuirea se realizează în mod tacit. Voluntarii sunt mai degrabă bogați în resurse materiale, educaționale și de capital social (Musick și Wilson, 2007), ceea ce face ca activitatea lor, în asociații de orice gen, să constituie un transfer sui generis dinspre pătura avantajată către cea în risc. O astfel de cale de a transfera nu atât resurse materiale (deși și acestea sunt implicate), cât mai ales cunoaștere și moduri de a face constituie o practică pe care politicile sociale contemporane o integrează în versiunea lor postmodernă și pe care o putem observa și în România. Simpla alocare a aceluși 2% din impozitul pe venit către sectorul ONG susține astfel de practici. Există însă în lume inițiative complexe de încurajare a voluntariatului în scop social. Spre exemplu, au fost imaginate programe de generare a capitalului social prin recompensarea voluntarilor cu credite pe care le pot mai apoi utiliza pentru a accesa un set de activități ce altfel le era prea puțin la îndemână (a se vedea, spre exemplu, <https://timecredits.com/>).

O altă discuție legată de creditele de voluntariat implică acumularea acestora în bănci de timp (timebanks) și utilizarea acestora la bătrânețe. „*Time Bank*” este un concept care apare în discuția despre organizarea societăților încă de la finalul anilor 1800, dar care este adus în prim plan abia în ultimele decade (Seyfang, 2004). Ideea sa este simplă, fiind asemănătoare sistemelor de pensii, de la care se inspiră. Voluntarii pot lucra în beneficiul comunității sau al altor indivizi aflați în nevoie, acumulând ore de voluntariat. Acestea pot fi convertite în ajutor din partea celor ce pot voluntaria, atunci când deținătorul se află, spre exemplu, la o vârstă la care nu se poate descurca mereu singur și are nevoie de sprijinul cuiva. Modelul implică astfel participarea activă a beneficiarilor în furnizarea de servicii sociale, alături de profesioniști din domeniu și alți actori sociali (Glynos și Speed, 2012). Dificultatea esențială este legată de costurile de administrare și de înregistrarea corectă a activităților prestate și creditelor deținute (Anderson et al., 2018). În lume sunt implementate modele diferite. Spre exemplu, Elveția finanțează anual o fundație care gestionează acest schimb social¹¹. În Marea

Britanie, Giveși Take Care, o companie înființată în mediul academic și finanțată prin granturi guvernamentale, gestionează un proces similar¹². Giveși Take Care propune și o schemă de donare către terți a creditelor de voluntariat (denumite și *saved hours* – ore economisite). Scheme asemănătoare sunt încercate în multe locuri din lume – cum ar fi spre exemplu în China¹³. De remarcat din nou trei consecințe ale unor astfel de moduri de a furniza bunăstare: în primul rând ele presupun ca societatea în ansamblul său să înțeleagă mecanismele intime ale furnizării bunăstării. Băncile de timp tocmai acest lucru îl fac: aduc indivizii alături de furnizorii de servicii cu mult înainte ca să apară o nevoie specifică a individului în cauză. În al doilea rând vorbim de o individualizare accentuată a furnizării de servicii. În al treilea rând, vorbim despre demonetizarea procesului și despre concentrarea pe bunăstare în sine.

Deși nu este folosit în România de azi, modelul poate fi implementat, nu doar în ce privește ajutorarea bătrânilor, deja exemplificată mai sus, dar și integrarea altor grupuri, precum refugiații (Timlon și Figueira, 2018) sau în politicile de sănătate și educație (Collom și Lasker, 2016).

Pe aceeași direcție este de observat revitalizarea experiențelor de *economie socială* (Petrescu, 2013; Stănescu, 2013). Acestea au un model de guvernare democratică ce creează participarea celor implicați, precum și o autonomie ce le permite flexibilitatea în angajare și în oferirea de servicii, fiind apropiate de principiile postmoderne de furnizare a bunăstării.

Legitimitatea politicilor sociale constituie un element critic în implementarea programelor sociale din orice epocă (Kröger, 2007; Mau și Veghte, 2016; Voicu, M., 2005). În absența sa, mixul de politici sociale riscă non-implementarea. Legitimitatea se bazează pe atitudinile față de solidaritate, care sunt centrale pentru discuția despre modelul european al bunăstării (Voicu et al., 2013) și sunt potențial puse în discuție de creșterea diversității sau potențial accentuate de orientările postmaterialiste. Janmaat și Braun (2009) au arătat însă că solidaritatea tinde să rămână neschimbată sau nerelaționată cu postmaterialismul și cu diversitatea, ceea ce înseamnă că legitimitatea politicilor sociale poate fi construită în continuare în relație cu motivarea spre *deservingness* tipic postmodernă (van Oorschot, 2000): responsabilitatea indivizilor în privința propriilor nevoi; atitudinea față de suportul primit; nevoile în sine; reciprocitatea, văzută ca atitudine ce conduce la câștigarea *deservingness*; identitatea, în termeni de proximitate a celor aflați în risc față de restul societății. O astfel de perspectivă subliniază nevoia de a implementa programe sociale mai degrabă dinspre bază, nu ca inginerie socială (cu alte cuvinte bottom-up, în loc de top-down), o schimbare esențială pentru întreaga societate, atât prin contrast cu începutul secolului al XX-lea, cât și cu închistarea din perioada comunistă și imediat postdecembristă. Postmodernitatea mută explicit accentul pe rolul indivizilor și elimină rolul experților ca deținători ai unei cunoașteri absolute. Apare nevoia de dezvoltare participativă și populară ca paradigmă dominantă în dezvoltarea societală, ce combină furnizarea de expertiză cu implicarea beneficiarilor direcți sau indirecti (Voicu, 2001b).

Implicații privind riscurile curente și viitoare

Societăți mai complexe presupun o complexitate superioară a modului de structurare a societății. Fraza pare tautologică, dar are menirea de a sublinia felul în care evoluează umanitatea, recunoscând tendința de denormalizare și nevoia de furnizare individualizată a bunăstării.

Refuzul perspectivei postmoderne în politicile sociale nu constituie o abordare validă. Postmodernismul, chiar și ignorat, pune întrebări pe agenda politicilor sociale (Carter, 1998b, 2). Acestea transcend variațiunile ideologice ale statului bunăstării, fie că este vorba de ideologii politice și de clasificarea regimurilor bunăstării, fie că este vorba de paradigme majore precum instituționalismul sau neoinstituționalismul. Acesta este și motivul pentru care am evitat discuția despre varietăți ale furnizării bunăstării. Individualizarea nevoilor este dincolo de distincția dintre regimul social-democrat, continental-conservator, liberal, mediteranean (Arts și Gelisen, 2002). În fapt, se poate ușor argumenta că bunăstarea este furnizată pretutindeni în amestecuri de regimuri și principii ale bunăstării, date de însăși „natura cumulativă a politicilor sociale”, de calea urmată de acestea în dezvoltare, de echilibre politice interne și de influențe externe (Kasza, 2002).

Am arătat cum trecerea spre postmodernitate, fie ea și incipientă, aduce în prim plan riscuri sociale ce altcândva erau de neimaginat. Cele mai vizibile sunt diversele nevoi sociale ale emigranților și familiilor rămase acasă, ale migranților circulatori și ale imigranților sunt lucruri cu care România s-a confruntat doar în ultimele două decenii, mai degrabă mai recent decât în finalul anilor 1990, și care au venit într-o societate globală aflată în plin proces de denormalizare ce afectează societatea românească implicit și chiar direct. Migrația internațională este însă doar unul dintre fenomenele de natură demografică ce schimbă radical societatea românească. Simultan are loc a doua tranziție demografică ce aduce riscuri noi legate de modelul de creștere a copiilor (mai ales în conjunctură cu migrația internațională), a îmbătrânirii în mai mulți pași, a diversității de stiluri de viață, a modelelor familiale, a eterogenității pattern-urilor de lucru și a varietății secvențializării și succesiunii etapelor vieții. Fiecare din aceste procese produce riscuri sociale asociate postmodernității. Ele se suprapun, așa cum am argumenta peste riscurile sociale tradiționale, dat fiind caracterul de dublu-risc al societăților postcomuniste în general și a celei românești în particular.

Implicația pentru politicile sociale românești este nevoia de a răspunde simultan ambelor tipuri de riscuri sociale și de a proiecta un mix de politici și programe care să poată acoperi nevoi de o varietate extremă. Soluția pare a fi una simplă: opțiunea pentru externalizarea unei părți a politicilor sociale centrarea pe participarea comunităților, furnizarea integrată de servicii sociale, mai ales pentru cei aflați în risc extrem, sunt direcții ce reflectă postmodernitatea, fiind adaptate varietății de la nivelul indivizilor, ceea ce le face să fie capabile să integreze și soluții adecvate riscurilor tradiționale asociate sărăciei sau lipsei de capitaluri non-materiale.

Capitolul de față nu s-a dorit exhaustiv, ci a propus doar puncte de intrare în problematica actuală a politicilor sociale, cu accent pe cele determinate de răspunsul sau acțiunea preventivă a noilor riscuri asociate societății riscului. Reflexivitatea postmodernă este exemplificată prin cazurile discutate pe scurt în secțiunile anterioare. Avem de a face cu o lume în schimbare, iar reacția societății românești la schimbările așteptate poate fi una anticipativă. Simpla punere în discuție a acestei problematice poate grăbi schimbarea, convergența cu un model vestic ce este dorit de majoritatea societății, poate facilita eventuala ajustare a sa la specificul local, și poate preveni riscuri ce altfel riscă să contribuie la segmentarea și polarizarea societății.

Mulțumiri

Această versiune a textului a beneficiat de comentarii de la Elena Zamfir, Simona Vonica, Iulian Oneașcă, precum și de la doi revieweri anonimi. Scrierea textului a fost parțial bazată pe grantul *Remitted Osmosis. Changing social values at origin due to emigration* (grant UEFISCDI PN-III-P4-ID-PCE-2016-0245) și pe grantul *Proiectarea schimbării sociale și reprezentările populației despre redistribuire. Efectul migrației, a muncii de acasă și a digitalizării* (grantul Academiei Române GAR-UM- 2019-XI-5.3-9).

Note

¹ a se vedea Voicu (2001b) pentru o trecere în revistă a ideilor de la debutul dezbaterii despre influența analizelor postmoderne în politicile sociale.

² https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_emi2&lang=en

³ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_imm3ctb&lang=en

⁴ <https://observator.tv/social/un-patron-a-implementat-cu-succes-saptamana-de-lucru-de-patru-zile-254700.html>

⁵ <https://www.theguardian.com/world/2018/jul/19/work-less-get-more-new-zealand-firms-four-day-week-an-unmitigated-success>

⁶ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_lfse_03&lang=en

⁷ De notat și ponderea infimă a celor implicați în *lifelong learning* comparat cu restul Europei: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=trng_lfse_01&lang=en

⁸ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_imm1ctz&lang=en

⁹ <https://revistacariere.ro/leadership/piata-muncii-employment/20-000-de-straini-din-afara-ue-vor-putea-lucra-legal-in-romania/>

¹⁰ Antoine Caritat, Marquis de Condorcet, *Esquissés d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain. Cartea a fost scrisă de Condorcet în închisoare, în așteptarea sentinței cu moartea, în timpurile tulburi ale Revoluției Franceze în care jucase de altfel un rol substanțial. Lucrarea a fost publicată postum (1795) de către soția sa văduvă.*

- ¹¹ <https://www.caipa.net/caipa/2019/05/28/switzerlands-time-bank/>
- ¹² <https://www.economist.com/britain/2016/12/17/a-time-banking-scheme-aims-to-overcome-britains-crisis-in-care-for-the-elderly>
- ¹³ https://www.chinadaily.com.cn/china/2015-08/04/content_21493773.htm

Bibliografie

- Andersson, T., Cseh, A., Ehlers, L. și Erlanson, A. (2018) Organizing time banks: Lessons from matching markets. *Discussion papers MT-DP*, 2018/18, Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences.
- Arowolo, O. O. (2000) Return migration and the problem of reintegration. *International migration*, 38, 5, 59-82.
- Arts, A. W. și Gelisen, J. (2002) Three worlds of welfare capitalism or more. *Journal of European Social Policy*, 12, 2, 137-158.
- Baldassar, L., Kilkey, M., Merla, L. și Wilding, R. (2014) Transnational families, în J. Härkönen, J. Treas, J. Scott și M. Richards (eds.), *The Wiley Blackwell companion to the sociology of families*, 155-175. John Willey & Sons.
- Ball, S. J. (1998) Performativity and fragmentation in 'postmodern schooling', în J. Carter (ed.), *Postmodernity and the fragmentation of welfare*, 187-203. Routledge.
- Beck, U. (1992) *Risk Society, Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.
- Beck, U. (1997) *The reinvention of politics: Rethinking modernity in the global social order*. John Wiley & Sons.
- Beck, U., Giddens, A. și Lash, S. (1994) *Reflexive modernization: Politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Stanford University Press.
- Bommes, M. și Geddes, A. (2000) *Immigration and welfare: Challenging the borders of the welfare state*. Routledge.
- Botezat, A. și Pfeiffer, F. (2014) The impact of parents migration on the well-being of children left behind-initial evidence from Romania. *ZEW Discussion Papers*, 14.
- Bourdieu, P. și Passeron, J. (1977) *Reproduction in education, society and culture*. London: SAGE.
- Bricocoli, M. și Sabatinelli, S. (2016) House sharing amongst young adults in the context of Mediterranean welfare: the case of Milan. *International journal of housing policy*, 16, 2, 184-200.
- Bygnes, S. și Erdal, M. B. (2017) Liquid migration, grounded lives: considerations about future mobility and settlement among Polish and Spanish migrants in Norway. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43, 1, 102-118.
- Carter, J. (1998a) Preludes, introductions, and meanings, în *Postmodernity and the fragmentation of welfare*. Psychology Press.
- Carter, J. (1998b) Studying social policy after modernity, în *Postmodernity and the fragmentation of welfare*, 1-13. Psychology Press.
- Castles, S. (2010) Understanding global migration: A social transformation perspective. *Journal of ethnic and migration studies*, 36, 10, 1565-1586.
- Coady, M. D. și Dizioli, A. (2017) *Income in equality and education revisited: Persistence, endogeneity, and heterogeneity*. International Monetary Fund.

- Collom, E. și Lasker, J. N. (2016) *Equal time, equal value: Community currencies and time banking in the US*. Routledge.
- Dalton, T. (2009) Housing policy retrenchment: Australia and Canada compared. *Urban Studies*, 46, 1, 63-91.
- Dospinescu, A. S. și Russo, G. (2018) *Romania – Systematic Country Diagnostic: background note – migration*. World Bank.
- Ducu, V. (2009) Suportul emoțional și educațional oferit copiilor în familiile transnaționale. Acuzarea părinților transnaționali, în M. Roth, D. Dămean și M. Iovu, *Succesul școlar la intersecția factorilor sociali*, 151-165. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.
- Džervus, P. (2013) Postmodern discourse of post-Soviet large housing districts: modelling the possibilities. *Architecture and Urban Planning*, 7, 51-58.
- Engbersen, G. (2012) Migration transitions in an era of liquid migration, în M. Okólski (ed.), *European Migrations. Trends, Structures and Policy Implications*, 91-107, Amsterdam University Press.
- Fitzpatrick, T. (1996) Postmodernism, welfare and radical politics. *Journal of Social Policy*, 25, 3, 303-320.
- Fitzpatrick, T. (1999) *Freedom and security: An introduction to the basic income debate*. Springer.
- Foster, L. și Walker, A. (2014) Active and successful aging: A European policy perspective. *The Gerontologist*, 55, 1, 83-90.
- Foucault, M. (1995) *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Vintage.
- Fukuyama, F. (1992) *The end of history and the last man*. Simon and Schuster.
- Giddens, A. (1990) *Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Glynos, J. și Speed, E. (2012) Varieties of co-production in public services: time banks in a UK health policy context. *Critical Policy Studies*, 6, 4, 402-433.
- Gonzales, J. (2009) Prefamily counseling: Working with blended families. *Journal of Divorce & Remarriage*, 50, 2, 148-157.
- Griffith, M. (2010) *The unschooling handbook: How to use the whole world as your child's classroom*. Three Rivers Press.
- Halman, L. și Müller, H. (2006) Contemporary work values in Africa and Europe: Comparing orientations to work in African and European societies. *International journal of comparative sociology*, 47, 2, 117-143.
- Hillyard, P. și Watson, S. (1996) Postmodern social policy: a contradiction in terms? *Journal of Social policy*, 25, 3, 321-346.
- Hondagneu-Sotelo, P. și Avila, E. (1997) "I'm here, but I'm there" the meanings of Latina transnational motherhood. *Gender & Society*, 11(5), 548-571.
- Howell, L. C., Weers, R. și Kleist, D. M. (1998) Counseling blended families. *The Family Journal*, 6, 1, 42-45.
- Hughes, J. (2014) A strategic opening for a basic income guarantee in the global crisis being created by AI, robots, desktop manufacturing and biomedicine. *Journal of Evolution and Technology*, 24, 1, 45-61.
- Huinink, J. și Feldhaus, M. (2009) Family research from the life course perspective. *International Sociology*, 24, 3, 299-324.

- Inglehart, R. (2018) *Evoluția Culturală*. Cluj-Napoca: Școala Ardeleană.
- Inglehart, R. și Welzel, C. (2005) *Modernization, cultural change, and democracy: The human development sequence*. Cambridge University Press.
- Janmaat, J. G. și Braun, R. (2009) Diversity and postmaterialism as rival perspectives in accounting for social solidarity: Evidence from international surveys. *International Journal of Comparative Sociology*, 50, 1, 39-68.
- Joseph, R. și Rowlingson, K. (2012) Her house, his pension? The division of assets among (ex-) couples and the role of policy. *Social Policy and Society*, 11, 1, 69-80.
- Juniu, S. (2000) Downshifting: Regaining the essence of leisure. *Journal of Leisure Research*, 32, 1, 69-73.
- Kangas, O., Simanainen, M. și Honkanen, P. (2017) Basic income in the Finnish context. *Intereconomics*, 52, 2, 87-91.
- Kasza, G. J. (2002) The illusion of welfare 'regimes'. *Journal of social policy*, 31, 2, 271-287.
- Kemshall, H. (2001) *Risk, social policy and welfare*. McGraw-Hill Education.
- Kilkey, M. (2017) Conditioning family-life at the intersection of migration and welfare: the implications for 'Brexit families'. *Journal of Social Policy*, 46, 4, 797-814.
- King, P. (2017) *A social philosophy of housing*. Routledge.
- Klinthäll, M. (2006) Retirement return migration from Sweden. *International Migration*, 44, 2, 153-180.
- Kröger, S. (2007) The end of democracy as we know it? The legitimacy deficits of bureaucratic social policy governance. *European integration*, 29, 5, 565-582.
- Kumar, A. (2019) Postmodern Turn in North American Social Studies Education: Considering Identities, Contexts, and Discourses, în *Curriculum in International Contexts*, 197-234. Palgrave Macmillan, Cham.
- Kumar, K. (2017) The blended family life cycle. *Journal of Divorce & Remarriage*, 58, 2, 110-125.
- Lash, S. (1999) *Another modernity, a different rationality*. John Wiley & Sons.
- Leonard, P. (1997) *Postmodern welfare: Reconstructing an emancipatory project*. Sage.
- Lesthaeghe, R. (2010) The unfolding story of the second demographic transition. *Population and development review*, 36, 2, 211-251.
- Levy, N. (2005) Downshifting and meaning in life. *Ratio*, 18, 2, 176-189.
- Lewis, J. (1997) Gender and welfare regimes: further thoughts. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 4, 2, 160-177.
- Mau, S. și Veghte, B. (2016) Introduction: Social justice, legitimacy and the welfare state, în S. Mau și B. Veghte (eds.), *Social justice, legitimacy and the welfare state*, 19-34. Routledge.
- Mazzucato, V., Cebotari, V., Veale, A., White, A., Grassi, M. și Vivet, J. (2015) International parental migration and the psychological well-being of children in Ghana, Nigeria, and Angola. *Social Science & Medicine*, 132, 215-224.
- Mărginean, I. (2004) *Politica socială. Studii 1990-2004*. București: Expert.
- McLoughlin, P. J. (2013) Couch surfing on the margins: the reliance on temporary living arrangements as a form of homelessness amongst school-aged home leavers. *Journal of Youth Studies*, 16, 4, 521-545.
- Mihăilescu, V. și Nicolau, V. (1995) Du village a la ville et retour: la maisneie mixte diffuse en Roumanie. *Bulletin of the Ethnographical Institute*, 44.

- Mishra, R. (2002) Social policy in the postmodern world, în C. Jones (ed.), *New perspectives on the welfare state in Europe*, 24-44. Routledge.
- Musick, M. A. și Wilson, J. (2007) *Volunteers: A social profile*. Indiana University Press.
- Noble, C. (2004) Postmodern thinking: where is it taking social work? *Journal of Social Work*, 4, 3, 289-304.
- Oorschot, W. V. (2000) Who should get what, and why? On deservingness criteria and the conditionality of solidarity among the public. *Policy & Politics*, 28, 1, 33-48.
- Ottonelli, V. și Torresi, T. (2016) Temporary Migration and the Shortcomings of Citizenship, în *Impact of Circular Migration on Human, Political and Civil Rights*, 153-172. Springer, Cham.
- Parreñas, R. (2005a) *Children of global migration: Transnational families and gendered woes*. Stanford University Press.
- Parreñas, R. (2005b) Long distance intimacy: class, gender and intergenerational relations between mothers and children in Filipino transnational families. *Global networks*, 5(4), 317-336.
- Pease, B. (2002) Rethinking empowerment: A postmodern reappraisal for emancipatory practice. *The British Journal of Social Work*, 32, 2, 135-147.
- Pease, B. și Fook, J. (eds.) (1999) *Transforming social work practice: Postmodern critical perspectives*. Psychology Press.
- Penna, S. și O'Brien, M. (1996) Postmodernism and social policy: a small step forwards? *Journal of Social Policy*, 25, 1, 39-61.
- Penna, S., Paylor, I. și Washington, J. (2000) Globalization, social exclusion and the possibilities for global social work and welfare. *European Journal of Social Work*, 3, 2, 109-122.
- Perez, B. F. și Romo, H. D. (2011) "Couch surfing" of Latino foster care alumni: Reliance on peers as social capital. *Journal of Adolescence*, 34, 2, 239-248.
- Peters, M. și Marshall, J. (2002) *Individualism and community: Education and social policy in the postmodern condition*. Routledge.
- Pop, L. M. (2005) *Politici sociale: elemente de teorie, analiză și evaluare a politicilor sociale*. Economică.
- Portrie, T. și Hill, N. R. (2005) Blended families: A critical review of the current research. *The Family Journal*, 13, 4, 445-451.
- Poulose, S. și Sudarsan, N. (2018) Work life balance: A conceptual review. *IJAME*.
- Preda, M. (2002) *Politica socială românească între sărăcie și globalizare*. Polirom.
- Preoteasa, A. M. D., Sieber, R., Budowski, M. și Suter, C. (2016) Household Role in Coping with Precarious Work. Evidence from Qualitative Research in Urban Romania and Switzerland. *Social Change Review*, 14, 2, 177-201.
- Pulkka, V. V. (2017) A free lunch with robots—can a basic income stabilise the digital economy? *Transfer: European Review of Labour and Research*, 23, 3, 295-311.
- Razin, A. și Sadka, E. (1999) Migration and pension with international capital mobility. *Journal of Public Economics*, 74, 1, 141-150.
- Rice, M. F. (2015) Teaching public administration education in the postmodern era: Connecting organizational culture to diversity to social equity, în M. F. Rice (ed.), *Diversity and public administration*. 128-147. ME Sharpe.

- Rinkevicius, L. (2000) Public Risk Perceptions in a 'Double-Risk' Society: The Case of the Ignalina Nuclear Power Plant in Lithuania. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 13, 3, 279-289.
- Room, G. (2008) Social policy in Europe: paradigms of change. *Journal of European Social Policy*, 18, 4, 345-352.
- Rotariu, T. (2019) Notes on the Demographic Transformations in Postcommunist Romania. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Sociologia*, 64, 1, 5-34.
- Russo, M., Shteigman, A. și Carmeli, A. (2016) Work place and family support and work-life balance: Implications for individual psychological availability and energy at work. *The Journal of Positive Psychology*, 11, 2, 173-188.
- Sainsbury, D. (ed.) (1999) *Gender and welfare state regimes*. Oxford University Press.
- Sandu, D., Toth, G. și Tudor, E. (2018) The nexus of motivation-experience in the migration process of young Romanians. *Population, Space and Place*, 24, 1, e2114.
- Schneider, D., Hastings, O. P. și La Briola, J. (2018) Income inequality and class divides in parental investments. *American Sociological Review*, 83, 3, 475-507.
- Seyfang, G. (2004a) Time banks: rewarding community self-help in the innercity? *Community Development Journal*, 39, 1, 62-71.
- Seyfang, G. (2004b) Working outside the box: Community currencies, time banks and social inclusion. *Journal of social Policy*, 33, 1, 49-71.
- Sjöström, J., Eilks, I. și Zuin, V. G. (2016) Towards eco-reflexive science education. *Science & Education*, 25, 3-4, 321-341.
- Stevens, M. L. (2009) *Kingdom of children: Culture and controversy in the homeschooling movement* (Vol. 37). Princeton University Press.
- Straubhaar, T. (2017) On the economics of a universal basic income. *Intereconomics*, 52, 2, 74-80.
- Sümer, S. (2016) *European gender regimes and policies: comparative perspectives*. Routledge.
- Surkyn, J. și Lesthaeghe, R. (2004) Value orientations and the second demographic transition (SDT) in Northern, Western and Southern Europe: An update. *Demographic research*, 3, 45-86.
- Tait, G. (2018) *Making sense of mass education*. Cambridge University Press.
- Taylor, D. (1998) Social identity and social policy: engagements with postmodern theory. *Journal of social policy*, 27, 3, 329-350.
- Taylor-Gooby, P. (1994) Postmodernism and social policy: a great leap backwards? *Journal of Social Policy*, 23, 3, 385-404.
- Thompson, S. și Hoggett, P. (1996) Universalism, selectivism and particularism: towards a postmodern social policy. *Critical Social Policy*, 16, 46, 21-42.
- Timlon, J. și Figueira, M. P. (2018) Time Banks as Sustainable Alternatives for Refugee Social Integration in European Communities, în J. Marques și S. Dhiman (ed.), *Handbook of Engaged Sustainability*, 1-22. Springer.
- Urry, J. (2000) *Sociology Beyond Societies: Mobilities for the Twenty-first Century*. Psychology Press.
- Van de Kaa, D. J. (1987) Europe's second demographic transition. *Population bulletin*, 42, 1, 1-59.
- Van Parijs, P. (2004) Basic income: a simple and powerful idea for the twenty-first century. *Politics & Society*, 32, 1, 7-39.

- Vasile, M. (2019) Stiluri de viață, în I. Mărginean și I. Precupețu (coord.) *Enciclopedia calității vieții în România*, 269-296. București: Expert.
- Vertovec, S. (2009) *Transnationalism*. Routledge.
- Vintilă-Ghițulescu, C. (2004) Divorce and divortiality in eighteenth-century Romanian society. *Südost-Forschungen*, 63-64, 188-210.
- Vlase, I. și Preoteasa, A. M. (2018) Gendered life-course patterns in post-socialist Romania: An illustration from households situated in precarious prosperity. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 201, 31-48.
- Voicu, B. (2001) România pseudo-modernă. *Sociologie românească*, 1, 4, 35-69.
- Voicu, B. (2001a) Dezvoltare socială, în L. Pop (coord.), *Dicționar de politici sociale*, 258-275. București: Expert.
- Voicu, B. (2001b) *Politici sociale postmoderne*, în L. Pop (coord.), *Dicționar de politici sociale*, 638-645. București: Expert.
- Voicu, B. (2005) *Penuria Pseudo-Modernă a Postcomunismului Românesc. Volumul II. Resursele*. Iași: Expert Projects.
- Voicu, B. (2008) *Social values, working time and the future of society*, în O. Neumaier, G. Schweiger și C. Sedmak (eds.), *Perspectives on Work: Problems, Insights, Challenges*, 141-158. Munster, Hamburg, London: LIT Publisher Group.
- Voicu, B. (2018a) *RAPORT DE ANALIZĂ NR. 22. Barometru – Demografie 2: migrație externă*, SNSPA și SGG: Starea națiunii.
- Voicu, B. (2018b) *RAPORT DE ANALIZĂ NR. 23. Barometru – Munca 2: atitudini față de muncă*, SNSPA și SGG: Starea națiunii.
- Voicu, B., Deliu, A., Tomescu, C. și Neguț, A. (2018) *Refugees to Romania 2018. An Assessment of pathways to integration*. București: ICCV și CNRR.
- Voicu, B., Rusu, H. și Comșa, M. (2013) Atitudini față de solidaritate în România, în L. Marina (coord.), *Ocupare și incluziune socială*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.
- Voicu, B. și Tufiș, C. (2016) *In-depth assessment of the social, health, and education status of children and their families in target areas of the Bacău county*. Bucharest: UNICEF.
- Voicu, B. și Vasile, M. (2010) Rural-Urban Inequalities and Expansion of Tertiary Education in Romania. *Journal of Social Research & Policy*, 1, 5-24.
- Voicu, M. (2004) Work and family life in Europe: Value patterns and policy making, în W. A. Arts și L. Halman (eds.) *European values at the turn of the millennium*. Brill.
- Voicu, M. (2005) *Ce fel de bunăstare își doresc românii. Despre legitimitatea politicilor sociale în România*. Iași: Expert Projects.
- Voicu, M. (ed.) (2019) *Active Ageing Index at subnational level in Romania*. UNECE.
- Voicu, M., Voicu, B. și Strapcova, K. (2008) Housework and gender inequality in European countries. *European sociological review*, 25, 3, 365-377.
- von Elm, E. (2017) Switzerland voted against a universal basic income. *Bmj*, 356, j191.
- Walker, A. (2008) Commentary: The emergence and application of active aging in Europe. *Journal of Aging & Social Policy*, 21, 1, 75-93.
- Wall, K. și Escobedo, A. (2013) Parental leave policies, gender equity and family well-being in Europe: A comparative perspective, în A. M. Minguez (ed.), *Family well-being: European perspectives*, Vol. 49, 103-129. Springer Science & Business Media.

- Zamfir, C. (coord.) (1999) *Politici sociale în România: 1990-1998*. București: Expert.
- Zamfir, C. (1990) *Aliniamente ale politicilor de protecție socială pentru România anilor 1990*. București: INCE-CIDE.
- Zamfir, E. și Zamfir, C. (coord.) (1995) *Politici sociale. România în context european*, 98-147. București: Alternative.
- Zamfir, E. (coord.) (2003) *Politici Sociale pentru Familie și Copil în România* (Raport Național, Universitatea București, Institutul de Cercetări privind Calitatea Vieții, UNICEF, București, 2003).
- Zamfir, E., Stănescu, S. și Arpinte, D. (coord.) (2015) *Asistența Socială în România după 25 de ani: răspuns la problemele tranziției*. Cluj-Napoca: Școala Ardeleană, Eikon.
- Zelevnikow, L. și Zelevnikow, J. (2015) Supporting blended families to remain intact: A case study. *Journal of Divorce & Remarriage*, 56, 4, 317-335.